

Euroopa Kohus tähistab 20 aasta möödumist 10 riigi ühinemisest Euroopa Liiduga: uus põhiseaduslik hetk Euroopale

1. mail 2004 ühinesid Euroopa Liiduga kümme uut liikmesriiki: Tšehhi Vabariik, Eesti, Küpros, Läti, Leedu, Ungari, Malta, Poola, Slovakkia ja Sloveenia. See oli suurim laienemine nii rahvaarvult kui ka riikide lõikes. Lisaks tõi ühinemine ELi ühisesse õigusruumi väga palju erinevaid rahvuslikke ajalugusid, õiguskultuure ja -traditsioone. Arvestades ühelt poolt ELi 2004. aastaks saavutatud integratsiooniastet ja teiselt poolt kümnet uut nii erinevat liikmesriiki, ei saa selle ajaloolise hetke olulisust ülehinnata. Liialdamata võib öelda, et 2004. aasta laienemine oli ise põhiseaduslik hetk – paradigmuuutus –, mis ühendas Ida- ja Lääne-Euroopa ühiseks põhiseaduslikuks projektiks. Euroopa Liit levitas oma väärtusi ja põhimõtteid Euroopa nendesse osadesse, mille ajalugu oli eriti mitmetahuline. Kümme uut liikmesriiki ühinesid ELiga erilise otsustavuse ja lootusega vabadusele, õiglusele ja edule. Olulised väljakutsed on pannud selle otsustavuse proovile.

Euroopa Liit põhineb lojaalsusel ja koostööl liikmesriikide vahel ning liidu õiguse ülimuslikkusel. Samuti tunnustatakse Euroopa Liidus erinevate rahvuslike traditsioonide panust ühisesse projekti. ELLi preambuli kuuendas põhjenduses on väljendatud soovi „süvendada oma rahvaste vahelist solidaarsust, samal ajal austades nende ajalugu, kultuuri ja traditsioone“.

Sellel konverentsil, millega tähistatakse 2004. aasta laienemise 20. aastapäeva, vaadeldakse selle laienemise panust ELi integratsiooniprojekti edendamisse. Kas see on mõjutanud liidu õiguse tugevdamist ja teatud ELi pädevusse kuuluvate valdkondade üksikasjalikumalt reguleerimist? Või on see vastupidi seadnud uusi takistusi liidu õiguse kohaldamisele? Mida on õpitud pärast 20 aastat ELi integratsiooniprojekti laiendamisest ja süvendamisest? Kas suurim laienemine koos oma õnnestumiste ja väljakutsetega on toonud endaga kaasa tugevama Euroopa kodanike liidu?

Sel eesmärgil käsitletakse konverentsil kolme erinevat teemat.

Esimene istung. *ELi suurima laienemise lugu*

Pärast Berliini müüri langemist puhusid Euroopas uued tuuled. Peaaegu kohe avaldas mitu ida- ja lõunapoolset ning eriti totalitarismi kammitsaist vabanenud riiki soovi ühineda EÜ neljal majandusvabadusel ja vabal konkurentsil põhineva ühise siseturuga. Euroopa Liidu (toonase Ühenduse) laienemise ettevalmistamisel kehtestas 1993. aastal Kopenhaagenis kokku tulnud Euroopa Ülemkogu teatud kriteeriumid (nn Kopenhaageni kriteeriumid), mida kandidaatriigid peavad täitma. Need kriteeriumid kinnitati ka 1995. aastal Euroopa Ülemkogu Madridi kohtumisel. Sellest sai alguse üks Euroopa suurimaid reformiprotsesse – tohutu ehitusplats –, kus kandidaatriigid võtsid endale kohustuse saavutada järgmised eesmärgid: „1) stabiilsed institutsioonid, mis tagaksid **demokraatia, õigusriigi põhimõtted, inimõigused** ning **vähemuste** austamise ja kaitse; 2) toimiv turumajandus ning suutlikkus tulla toime **konkurentsi** ja turujõududega ELis; 3) suutlikkus võtta ja tõhusalt täita liikmesusega kaasnevaid kohustusi, sealhulgas poliitilise, **majandus- ja rahaliidu** eesmäärke“.

Lisaks tohutule tööle, mis oli seotud kandidaatriikide seadusandluse ja institutsioonidega, nõudis see reformiprotsess ka asjaomaste rahvaste mõttemaailma ja kultuuri põhjalikku muutust. 20 aastat hiljem määratles Euroopa Kohus kohtuasjas C-896/19: Republika ¹ põhimõtte, et riigid peaksid õigusriigi väärtuse säilitamise osas vältima mis tahes tagasilangusi. Vaadates tagasi viimasele 20 aastale, käsitletakse sellel istungil 2004. aasta laienemise keerukust ja kümne uue liikmesriigi panust liidu õiguse arengusse, rõhutades tähtsust, mis on ühiste väärtuste kaitsel igas Euroopa integratsiooniprojekti etapis.

Teine istung. *Euroopa ühistest väärtustest*

Teiseks keskendub konverents panusele, mille 2004. aasta laienemine andis Euroopa Liidu kui „väärtuste liidu“ arengusse. Kõik liidu kodanikud jagavad ja austavad ELL artiklis 2 nimetatud väärtusi, kuna need moodustavad osa nende ühisest pärandist. Need on „osa liidu kui ühise õiguskorra enda identiteedist“. ² Seda identiteeti ei ole loodud lihtsalt kaasates sellesse õiguskorda rahvusliku identiteedi traditsioonilisi elemente, nagu keel, ajalugu ja traditsioon. Eurooplased võivad rääkida eri keeli, neil võivad olla erinevad tõekspidamised, erinevad arusaamad perekonna tähendusest, kuid siiski tunneme meie, eurooplased, et me kuulume ühte väärtusruumi.

¹ 20. aprilli 2021. aasta kohtuotsus [Republika](#), C-896/19, EU:C:2021:311, punkt 64.

² 16. veebruari 2022. aasta kohtuotsus Ungari vs. parlament ja nõukogu, C-156/21, EU:C:2022:97, punkt 232.

Eurooplased on veendunud, et praegune poliitiline enamus ei tohi diskrimineerida vähemusi, et valitsus peab olema „seaduste, mitte isikute valitsus“ ja et kodanikel peab olema isiklik enesemääramissfäär, millesse riik ei sekku – see teeb ELis selle, mis ta praegu on.

Teise paneeli eesmärk on seega lähemalt analüüsida artiklis 2 nimetatud väärtusi, uurides järgmisi küsimusi: milline on nende väärtuste õiguslik olemus? Millises seoses on need väärtused liidu õiguse struktuuripõhimõtetega, nagu ülimuslikkuse, vastastikuse usalduse, tõhususe ja lojaalse koostöö põhimõte? Milline on ELi kohtute ja liikmesriikide kohtute roll nende väärtuste jõustamisel? Kas need väärtused jätavad ruumi rahvuslikule mitmekesisusele? Kuidas mõjutavad üksteist ELi väärtused ja kohustus austada liikmesriikide rahvuslikku identiteeti?

Kolmas istung. Majanduslik regulatsioon ELis

Kolmandaks oli Kopenhaageni kriteeriumides rõhutatud majanduslik integratsioon uutele liikmesriikidele nii eesmärk kui ka väljakutse. Poliitilise integratsiooni edendamiseks oli ülimalt oluline tagada, et uute liikmesriikide majandused kasvaksid kokku ülejäänud ELiga ning et järgitaks liidu majandusõigust. Selleks oli vaja laiaulatuslikke reforme.

Liikmesusest tulenev majanduslik ja rahaline kasu oli paljude reformide liikumapanev jõud nii sisulisel kui ka institutsionaalsel tasandil. Ühelt poolt mängisid kõnealuste reformide puhul olulist rolli ELi rahalised vahendid ning erinevate õigusvaldkondade reformidele lisati tingimuslikkuse mehhanismid tagamaks, et liikmesriigid järgiksid „mängureegleid“ ja õigusriigi põhimõtteid. Teiselt poolt pidid uued liikmesriigid kohaldama konkurentsioigust ja sektorispetsiifilisi regulatsioone (eelkõige võrgutööstustes ja pangandussektoris) sageli uuel, detsentraliseeritud viisil – näiteks määruses nr 1/2003 konkurentsioiguses –, mis nõudis uutele riiklikele konkurentsiasutustele või reguleerivatele asutustele volituste andmist.

Selle taustal on kolmest peamisest alateemast koosneva kolmanda istungi eesmärk analüüsida, kuidas on liidu õigus viimase kahekümne aasta jooksul ELi kohtute järelevalve all taganud riikide, eelkõige uute liikmesriikide majanduste sidususe ja lähendamise ELis, ning selle käigus käsitletakse järgmisi küsimusi.

- Mis puudutab ELi vahendeid, siis kuidas on struktuurifondide eraldamisega seotud tingimused aidanud saavutada lähendamist ja solidaarsust uute ja vanade liikmesriikide vahel? Kuidas on uued liikmesriigid täitnud oma kohustust võidelda pettuste ja korruptsiooniga?
- Mis puudutab majanduse reguleerimist ELis, siis milline oli konkurentsioiguse ja

riigiabiõiguse mõju uute liikmesriikide majanduste moderniseerimisele ja siseturul võrdsete võimaluste saavutamisele? Milliseid samme tuli astuda sõltumatute ja toimivate riiklike konkurentsivõime- või reguleerivate asutuste loomiseks? Kuidas toimub koostöö komisjoni ja riiklike ametiasutuste vahel pärast 20 aasta pikkust kogemust ning millised on väljakutsed täna? Millise ulatusega on ELi kohtute kohtulik kontroll riiklike konkurentsivõime- või reguleerivate asutuste toimimise ja otsuste üle?

- Milline on horisontaalsel tasandil olnud ELi kohtute roll eelotsusetaotluste või hagimenetluste kaudu (rahastamist, konkurentsivõime ja majanduse reguleerimist puudutavates asjades) komisjoni, liikmesriikide kohtute ja riiklike reguleerivate asutuste tõhusa koostöö tagamisel ilma nende vastavaid volitusi riivamata?